

אריאל גרשוני

שיטת הרמב"ם בדין "מותר הפסח קרב שלמים"¹ראשי פרקים

1. הקשיים בדעת הרמב"ם
2. דרכו של הרב רא"ם בהכנת הרמב"ם, והקשיים שבה.
3. דרך אחרת בהכנת הרמב"ם
  - א. דין פסח וחסטת לשם חולין וההבדל ביניהם.
  - ב. דין סתמא בפסח בזמנו.
  - ג. דין שלא לשם בעליו שלא בזמנו.

1. הקשיים בדעת הרמב"ם.

בגמרא בכמה מקומות² מובא:

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: "מניין למותר הפסח שקרב שלמים? שנאמר: 'וזבחת פסח לה' אלוקיך צאן ובקר' והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים ומן העיזים - !? מכאן למותר הפסח שקרב שלמים"³.

הרמב"ם בפ"ד מהלכות קורבן פסח ה"ז פסק זאת להלכה:

"פסח שעברה שנתו, ושלמים הבאים מחמת הפסח הרי הם כשלמים לכל דבר.⁴ טעונים סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק משא"כ בפסח"⁵.

הדברים, לכאורה, פשוטים, אלא שישנם מספר קשיים:

הרמב"ם בפרק ט"ו מהלכות פסולי המוקדשין הי"א-י"ב כתב:

1. המאמר נכתב כתגובה למאמרו של הרב רא"ם בנושא, המופיע ב"שיעורים וחבורות" ה'. 2.
 בזבחים ז: וכפסחים ע: 3. בזבחים ט: עושה הגמ' צריכותות עם למודים אחרים שמשמע מהם,
 שמותר הפסח קרב שלמים. ע"ש 4. הרמב"ם נקט כשלמים לכל דבר, כדי לאפוקי מדעת בן עזאי,
 שנאכלין בפסח, ולאפוקי מדעת הברייתא, המובאת בתוספתא, שנאכלין ליום ולילה. 5.
 ברור למכין, שמקורו של הרמב"ם הוא הברייתא, המובאת במסכת זבחים ט. (וכן בפסחים צו:).
 הברייתא, כדרכן של ברייתות, נקטה פסח שעברה שנתו, כדוגמא לשאר פסח הקרב שלמים, והיא
 איננה כרוכלא, שיזל וימנה את כולם. בעקבות הברייתא, גם הרמב"ם מזכיר דווקא פסח שעברה
 שנתו, כדרכו של הרמב"ם להזכיר דווקא את ההלכות הכתובות בגמרא, ולא הלכות שאינן כתובות
 בה, למרות שהן מתבקשות מאליהן. (ובאמת הרמב"ם כפי"ח מהלכות מעה"ק הי"ב מוכח, שגם שאר
 פסח שלא בזמנו, דינו כשלמים. ויתכן גם, שבהלכות קו"פ סמך הרמב"ם על מה שכבר כתב בהלכות
 מעה"ק).

"הפסח, ששחטו במחשבת שינוי השם, בין ששינה שמו לשם זבח אחר, בין ששינהו לשם חולין פסול, שנאמר: 'ואמרתם זבח פסח הוא'. בד"א ששחטו בזמנו, שהוא יום י"ד בניסן, אפילו שחטו בשחרית במחשבת שינוי השם - פסול, אבל אם שחטו שלא בזמנו במחשבה שלא לשמו - כשר, שלא לשם בעליו, נעשה כמי שאין לו בעלים בזמנו ופסול: פסח ששחטו לשמו בי"ד קודם חצות - פסול שאינו זמנו. עברה שנתו ושחט בזמנו לשם פסח, וכן השוחט שאר זבחים לשם פסח אפילו שחטן אחר חצות - הרי אלו כשרים ולא עלו לבעלים לשם חובה".

וקשה על הלכות אלו:

א. קשה קושית האחרונים, מדוע חטאת לשם חולין כשרה (שהרי, כמבואר בזבחים ג. "חולין כמאן דליתיה" ו"דל חולין הוה ליה סתמא") ולא עלתה לבעלים לשם חובה ואילו פסח לשם חולין פסול? 7 6

6. במאמרו, הציע הרב רא"ם לעמוד על מקור החיוב של סתמא בפסח ובחטאת, וע"י כך לעמוד על ההבדל ביניהם. הצעה זו הובילה לדברי הרמב"ם בהלכות פסולי המוקדשין פט"ו ה"ג: "ומפני מה נשתנה דין החטאת והפסח משאר זבחים ... מפני שעיין עליהם הכתוב. הרי הוא אומר: 'ושחט אותה לחטאת' שתהיה שחיטתה לשם חטאת וכן שאר עבודותיה לשמה. ונאמר: 'על חטאתו' שתעשה אותו לשם חטא. ונאמר: 'וכפר עליה' שתהיה לשם בעליה. ונאמר בפסח: 'ועשית פסח לה' שתהא כל עשייתו לשם פסח. ונאמר: 'ואמרתם זבח פסח הוא לה' שתהא זכיחתו לשם פסח. הא אם שינה שמו או שם בעליו - פסול". מקורותיו של הרמב"ם הם: לגבי חטאת - הגמרא בזבחים דף ז: ואילו לגבי פסח מאותו דף: "פסח מנלן? דכתיב: 'שמור את חודש האביב ועשית פסח' שיהיו כל עשיותיו לשם פסח ... שינוי בעלים מנלן? דכתיב: 'ואמרתם זבח פסח הוא' אם אינו ענין לשינוי השם תנהו ענין לשינוי בעלים". את העיכוב (הפסול) לומדת הגמ' למסקנה מהמילה "הוא" בפסוק "ואמרתם". מכיון שספר "היד החזקה" לרמב"ם אינו מדרש תנאים אלא ספר הלכות, לא צריך הרמב"ם להסביר לנו כיצד לומדים מהפסוק "ואמרתם" שינוי בעלים ב"אם אינו ענין" וכיצד לומדים מאותו פסוק את העיכובא. לא ברור לי לחלוטין מה מכריח את הרב רא"ם להרחיק עדותו ע"ד לירושלמי כדי למצוא מקור לדברי הרמב"ם. 7. הדיון בסתמא בפסח ובחטאת, הוביל את הרב רא"ם מעה"ק ה"י. הרמב"ם שם כתב: "ואם שחט ועבד שאר העבודות סתם ולא חשב כלל - בעולה ובשלמים הרי הם כשרים ועלו לבעלים". שאל הכס"מ - מדוע נקט הרמב"ם דוק עולה ושלמים ולא חטאת או פסח שהם חידוש יותר גדול? החשובה פשוטה. חטאת לא נקט הרמב"ם, מכיון שלדעתו לא עלתה לבעלים לשם לשאלת הכס"מ על הרמב"ם כפ"ד מהלכות חובה, ופסח לא נקט, מכיון שברור שבזמנו סתמא

- ב. קושית הצ"ח בפסחים (ס:), מדוע דין פסח שלא בזמנו לשם פסח לא מוזכר ברמב"ם. ואומנם, צריך לכאר:
1. מה דעת הרמב"ם בפסח שלא בזמנו לשם פסח?
  2. מה דין סתמא בפסח שלא בזמנו?
  - ג. מדוע אם שחט שלא לשם בעליו, נעשה כמי שאין לו בעלים בזמנו, ופסול (והרי שלמים שלא לשם בעלים כשר)?
  - ד. רמב"ם נוסף העוסק בפסח שלא בזמנו מובא בהלכות מעה"ק (פי"ח הל' י"ב): "והשוחט את הפסח בחוץ אפילו בשאר ימות השנה בין לשמו בין שלא לשמו - חייב, שהפסח בשאר ימות השנה שלמים הוא". הלכה זו יוצרת בעיתיות מסוימת, דיוק בדברי ברמב"ם מביא אותנו לומר, שפסח במקומו, שלא בזמנו, ששחטו לשמו - כשר. דיוק זה עומד כסתירה לדברי הרמב"ם בפסוה"מ שהובא לעיל: "שחטו לשמו בי"ד קודם חצות - פסול, לפי שאינו זמנו". זהו הקושי הרביעי שישנו ברמב"ם.
  - ה. אם נרצה לומר שפסח לאחר זמנו לשם פסח פסול, לדעת הרמב"ם (כפי שכבר התחלנו לדייק לעיל), תקשה עלינו קושית תוס' 8 - הרי שלמים לשם פסח קשחט, וצריכים להיות כשרים.

דרכו של הרב רא"ם בהבנת הרמב"ם, והקשים שבה על מנת לכאר את דעת הרמב"ם, חידש הרב רא"ם, שהקדשת הפסח אינה אלא הקדשה בסיסית של רוכל השלמים, ואילו הפסוק: "ואמרתם זבח פסח הוא לה" קובע שיש צורך במחשבה בשחיטה, שתגדיר את החפצא של הקרבן, ולא ניתן להסתפק בהקדשה, שאין בה אלא את הרוכל הבסיסי של השלמים.⁹ דברי הרב רא"ם קשים ממספר סיבות:

- א. לא רק שהצורך "להוסיף את רוכל הקדושה של הפסח" נעדר מדברי הגמרא והרמב"ם, שדברו רק על הצורך בשחיטה לשמה, אלא שהרמב"ם כותב בפרק ט"ו מפסוה"מ (הל' י"א) במפורש ההיפך:

"הפסח ששחטו במחשבת שינוי השם, בין ששינה שמו לשם זבח אחר בין ששינהו לשם חולין - פסול"

פסול (לדעתי, אף לאחר זמנו, והדבר יבואר בהמשך), וא"כ לא יכול הרמב"ם לכתוב, שפסח וחטאת סתמא כשרים. 8. זבחים ח: ד"ה הג"ה, ובעוד מקומות. 9. עיין במאמרו של הרב רא"ם, כיצד באמצעות חידוש זה מכאורים דברי הרמב"ם.

הרמב"ם כותב מפורש: "שינה שמו", שינהו לשם חולין", כלומר הקורבן היה פסח גמור ובמחשבתו הוא שינהו ופסל אותו. ולא כדברי הרב רא"ם, שהיה קודם שלמים.

ב.1. ניתן להוכיח מאותו רמב"ם, שפסח בשאר ימות השנה, ששחטו לשמו או בסתמא, יהיה פסול, שהרי כתב: "אבל אם שחטו שלא בזמנו במחשבה שלא לשמו - כשר". לשיטת הרב רא"ם, המילים: "במחשבה שלא לשמו" מיותרות. היה מספיק לרמב"ם לומר: "אם שחטו שלא בזמנו - כשר", שהרי בין שלא לשמו בין לשמו ובין בסתמא כשר (כדין שלמים). מיהו הרמב"ם (שכנראה רצה לאפוקי מדעת הרב רא"ם) הוסיף את המילים הללו. בע"כ מוכרחים אנו לומר, שלשמו שלא בזמנו, לדעת הרמב"ם - פסול.

2. הדבר מוכח בעליל גם בהמשך הרמב"ם. בהלכה יא כתב הרמב"ם: "הפסח ששחטו במחשבת שינוי השם, בין ששינה שמו בין ששינהו לשם חולין - פסול. במה דברים אמורים? ששחטו בזמנו שהוא יום י"ד בניסן". ואילו בהלכה יב כתב:

"פסח ששחטו לשמו בארבעה עשר קודם חצות - פסול, לפי שאינו זמנו".

לדעת הרב רא"ם, גם שינוי השם, הפוסל בי"ד וגם לשמו הפוסל בבוקר י"ד, נובעים מדין פסול מיוחד ביום י"ד. אלא שהדבר מוקשה, אם כן מה ראה הרמב"ם לחלק ביניהם בדין פסח שלא בזמנו? קושיה זו לא תהיה קשה כלל אם נתבונן במקורו של הרמב"ם, שהוא כפי שכבר ציין הראב"ד, מחלוקת ר' יהושע ובן בתירא במסכת זבחים דף יא: -יב. המשנה אומרת:

"הפסח ששחטו שחרית בי"ד שלא לשמו. ר' יהושע מכשיר כאילו נשחט בי"ג, בן בתירא פוסל. כאילו נשחט בין הערביים".

הגמ' דנה, מה יהיה הדין לבן בתירא בשחרית בי"ד לשמו, ומסיק ר' יוחנן, שבן בתירא פוסל בי"ד שחרית בין לשמו בין שלא לשמו. נראה מתוך סוגיית הגמ', שלשמו פסול מכיון שזהו אינו בזמנו (עיין בגמ' בדף יא:): ואילו לא לשמו פסול כדברי ר' יוחנן, הואיל ומקצתו (מקצת היום) ראוי. (ומכיון שמקצת היום ראוי, באותו יום מחשבת שלא לשמו פוסלת). ועיין בשטמ"ק יב. אות ה' שם כתוב החילוק הזה בתוך דברי ר' יוחנן: "לשמו, דבעי בין הערביים. שלא לשמו, הואיל ומקצתו ראוי". לאור ההבנה של השטמ"ק בסוגיא, מובן היטב הרמב"ם

(הפוסק כבן בתירא), שחילק בין שני הדינים. כהלכה יא הוא מביא את הדין המיוחד של פסול בי"ד (שטעמו הוא, הואיל ומקצתו ראוי), ואילו בהלכה יב הוא מביא את דין לשמו שבו פסול בי"ד בכוקר כמו בכל השנה, מכיון שזה לא 'בין הערביים' (בניגוד לדעת הרב רא"ם, ששלא בזמנו כל השנה כשר).

ג. הרב רא"ם טוען, שלפני השחיטה, שבה מגדירים את הקורבן כפסח, קיים רק הרובד הבסיסי של השלמים. הדברים תמוהים מאד, שהרי ישנם דינים רבים בקורבן פסח קודם הקרבתו שאינם קיימים בשלמים, כגון: "המפריש פסחו ומת, לא יביאנו בנו אחריו לשם פסח" (הנובע מדין מנויים), או תמורת הפסח (קודם שחיטה), שתרעה עד שתסתאב 10.

מיותר לומר שתמורת שלמים דינה כשלמים לכל דבר.

ד. אם לפני ההקרבה הקורבן הוא כשלמים לכל דבר, לא מובנים לחלוטין הדינים של יום י"ד. מדוע פסח בסתמא, לשם חולין או שלא לשמו פסול, מה רע בשלמים הקרבים בסתמא או שלא לשמן או לשם חולין? 11

דרך אחרת בהבנת הרמב"ם עקב הקשיים שעלו בהסברו של הרב רא"ם, נראה לענ"ד, לכאר בצורה שונה את דעת הרמב"ם. א. דין פסח וחטאת לשם חולין. וההבדל ביניהם.

שיטת הרמב"ם, בחטאת לשם חולין (המבוססת על הגמ' זבחים מו:) היא כמו שמסבירה הגמ' בדף ג. "דל חולין מהכא והו"ל סתמא, וסתמא כשר" וא"כ לא מוכן מדוע לא עלתה החטאת לבעליה לשם חובה. 12 הביאור הידוע לדין זה טוען, שקורבן חטאת מבוסס על הזיקה בין המקריב לקורבן, שהרי הקורבן כולו בא לכפר לו על חטאו. מחשבה לשם חולין ודאי שפוגעת בזיקה שבין המקריב לקורבן ולכן החטאת אינה עולה לשם

10. דברי ר"ע במשנה בפסחים צו:; שנפסקו להלכה ברמב"ם פ"ד מהל' ק"פ הל' ו'. 11. אין לחדד, שאת שתי השאלות האחרונות (ג ו-ד) ניתן לתרץ בכך, שנאמר שישנם שני רבדים שונים של קרושת פסח בקורבן: אחד, הגורם לכל הדינים שהוזכרו לעיל, והשני, הגורם לדין סתמא פסול, כי לא נגמרה ההקדשה. אך מלבד הדוחק שכדור, עיון בסברא זו יראה שהיא מערערת את כל שיטת הרב רא"ם, שהרי אם נקבלה, פסח שלא בזמנו כבר לא יהיה "כשלמים לכל דבר", ולא יובן מדוע הוא עומד בסתמא לשם שלמים ולא לשם פסח. 12. אומנם כפי שמואב בהערה 2 הדבר נלמד מפסוקים, אבל הדין עצמו עדיין טעון ביאור, כי הוא עומד לכאורה כסתירה לדין סתמא לשמה.

חובה. בדומה להסבר בחטאת, נצטרך לומר, שגם בפסח הכרחית הזיקה בין הבעלים לקורבן (הרב רא"ם הזכיר את הרעיון הזה במאמרו וחבל שלא פיתח אותו יותר). הצורך בזיקה חזקה יותר בקורבן פסח בין הקורבן לבעלים מתבטא בדין "מנויים", שמשמעותו העיקרית היא, שבחפצא של הקורבן מונחת גם הזיקה לבעלים. ממילא גם יובן מדוע פסח לשם חולין, בניגוד לחטאת, פסול לגמרי, מכיון שחוסר הזיקה לבעלים פוגע בחפצא של הקורבן.

ב. דין סתמא בפסח בזמנו.

לאור האמור לעיל, יובן היטב גם הדין של סתמא בזמנו, שפסול מדין "זבח פסח הוא". משמעות הדין היא, שבפסח הכרחית זיקה חיובית בין הבעלים לקורבן, ודין סתמא לשמה לא יעזור כאן מכיון שבחפצא של הקורבן מונח הצורך בזיקה לבעלים.¹³

ג. דין שלא לשם בעליו. שלא בזמנו.

בהתאם לדברינו, יובן גם למה לדעת הרמב"ם שינוי בעלים, שלא בזמנו, פסול.¹⁴ צ"ל, שלמרות שקרבן שלא בזמנו, הופך להיות מיועד לשלמים,¹⁵ בכ"ז הזיקה בין המקריב לקורבן, שהיתה מונחת בחפצא של הקורבן, ושהתבטאה בדין 'מנויים', אינה פוקעת, ולכן שחיטה שלא לשם בעלים פוסלת.

ד. דין סתמא ודין לשמו שלא בזמנו.

לפי זה, יובן למה לפי הרמב"ם סתמא שלא בזמנו פסול. כפי שכבר נאמר, הכרחית זיקה חיובית בין הבעלים לקורבן, ולכן מחשבת סתמא פוסלת, כי היא אינה יוצרת זיקה חיובית מספקת בין הבעלים לקורבן.

13. בהתאם לדברים אלו, יובן יותר מדוע בפרק טו מפסה"מ הי"א נימק הרמב"ם את פסול פסח לשם חולין בפסוק: "ואמרתם זבח פסח הוא". בפשטות, הרמב"ם הביא פסוק זה למרות שמהגמ' בזבחים דף ז: (הובאה בהערה 3) משמע שנלמד ממנו פסול שינוי בעלים ולא שינוי שם בקורבן, מכיון שאת העיכובא (הפסול) לומדת הגמ' מהמילה "הוא" בפסוק. אבל ניתן לומר, שהרמב"ם רצה לרמוז ליותר מכך, ולומר שדין לשם חולין כמוהו כדין שינוי בעלים המפקיע את הזיקה בין הבעלים לקורבן הפסח ולכן הוא פסול. 14. מקור הדין הם דברי רבא בפסחים סא. 15. לענ"ד הרמב"ם יסבור בדומה לחוס' והשטמ"ק ששלא בזמנו, בין קודם זמנו ובין לאחר זמנו, הקורבן הופך להיות מיועד לשלמים ולא בעי עקירה. וראה ביתר ביאור בהמשך.

בנוגע לפסול לשמו שלא בזמנו, ניתן היה להסביר אותו בצורה דומה. אבל עקב הדוחק שבדבר¹⁶ נלך בדרך שונה.

כפי שכבר הובא לעיל, תוס' שאלו על רש"י: מדוע בכל השנה פסח לשמו פסול והרי פסח לשם שלמים קשחית? - לענ"ד, רש"י יכול להתגבר על קושיא זו, שהרי שיטת רש"י היא, שבקורבן מונחות שתי הקדושות: גם קדושת פסח וגם קדושת שלמים. רק שבכל השנה סתמו עומד לשם שלמים. ¹⁷ ממילא יכול רש"י לומר, שהקורבן אמנם עומד לשם שלמים אבל מחשבת הפסח מהווה 'עקירה' שמעלה את קדושת הפסח מעל קדושת השלמים, ופסח בכל השנה פסול. גם הרמב"ם לא יחלוק על רש"י בנקודה זו, ולכן גם הוא מיושב.

ה. דין שחוטי חוץ בפסח. שלא בזמנו.

לאור כל האמור ניתן גם להבין את דברי ר' יוחנן (ביומא סג.) ואת הרמב"ם שפסק כמוהו, ש"פסח ששחטו בחוץ בשאר ימות השנה בין לשמו בין שלא לשמו חייב", וכהסבר הגמרא: "הכא פסח בשאר ימות השנה, שלמים נינהו". ומוכרחים אנו לומר לאור דברינו, שאין זיקה הכרחית בין השאלה, האם בעי עקירה או לא לבין השאלה, מה יהיה הדין בסתמא או בלשם פסח בפנים בכל ימות השנה. ניתן לומר, שאומנם בפנים בשאר ימות השנה יהיה פסול, מכיון שחסרה הזיקה החיובית בין הבעלים לקורבן, וכפי שהסברנו, אבל בנוגע לחפצא של הקורבן, הוא נחשב כחפצא של שלמים, (שלא בעי עקירה), ולכן המקריבו בחוץ יהיה חייב, מכיון שהוא ראוי לבוא בפנים.

16. לא כ"כ ברור מה ההבדל בין לשם פסח, שפסול, לבין לשם כל קורבן אחר, שכשר. 17. עיין

במאמרו של הרב רא"ם ובחידושי רא"ל מאלין, שמכארים את רעת רש"י.